

JEZIK U VARIJANTAMA

(Krešimir Mićanović, *Varijacije na temu jezika i varijanata: Standardologija Dalibora Brozovića*, Biblioteka Mala knjižnica Matice hrvatske. Novi niz, kolo I., knj. 9, Zagreb 2018.)

Tradiciju brojnih znanstvenih, kulturnih i obrazovnih institucija koje su objavljivale vrijedne knjige o postignućima poznatijih hrvatskih jezikoslovaca podupire i Matica hrvatska. Iz njezine Male biblioteke 2018. godine izišla je monografija *Varijacije na temu jezika i varijanata: Standardologija Dalibora Brozovića* autora Krešimira Mićanovića, izvanrednog profesora na Katedri za hrvatski standardni jezik Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Pišući o nemjerljivome doprinosu Dalibora Brozovića hrvatskoj jezičnoj znanosti, Mićanović objedinjuje područja svojega znanstvenog interesa – standardologiju,

jezičnu politiku i povijest hrvatskoga jezičnog standarda. Podrobno razlaže Brozovićevo konceptiju standardnoga jezika i hrvatske standardnojezične povijesti, ističući da će Dalibor Brozović posebno ostati zapamćen po periodizaciji hrvatskoga jezičnog standarda. Mićanović u ovoj monografiji izlaže Brozovićevo opis različitih odsječaka hrvatske jezične povijesti, koji su naposljetku sintetizirani u studiji objavljenoj 1978. u zborniku *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* pod naslovom „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književ-

nosti”. U razmatranju Brozovićeve znanstvenoga djelovanja Krešimir Mićanović uzeo je u obzir širi, slavistički kontekst, te domaći, jezikoslovni kontekst, a nije zanemario ni politička zbivanja 1960-ih i 1970-ih godina. Monografiju *Varijacije na temu jezika i varijanata: Standardologija Dalibora Brozovića* Mićanović počinje proslavom te je razlaže na sedam poglavlja, počevši od nultoga s obzirom na to da u njemu daje kratak, općenit nacrt povijesti standardologije. Zanimljivo je uočiti da je iz samih naziva cjelina jasna okosnica rada. Naime svako poglavlje u svojem nazivu sadržava riječi *standardologija*, *standardni jezik*, *standard* ili *standardni*. U proslavu Krešimir Mićanović navodi da je ovo djelo izmijenjena, znatno dopunjena inačica uvodne studije „Varijacije na temu varijanata, jezika i povijesti” objavljene u njegovoj uredničkoj knjizi *Jezik današnji: 1965.–1968.* u izdanju Disputa 2016. godine.

U nultome poglavlju „Kratak nacrt povijesti standardologije” Mićanović govori o počecima problematiziranja jezičnoga standarda. Ističe da je tek u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, zaslugom Praške lingvističke škole, proučavanje standardnoga jezika postalo jedno od težišta slavističkih istraživanja. O utjecaju praške standardološke koncepcije u svojim člancima

piše Ljudevit Jonke, koji je u domaćoj filologiji afirmirao načelo elastične stabilnosti. Standardološkim pitanjima bavio se i Radoslav Katičić koji svjesno normiranje smatra preduvjetom književnoga jezika te navodi da osnovni problemi književnoga jezika nisu lingvističke, nego društvene naravi jer norma je određena izvanjezičnim razlozima. Ipak, ključnu ulogu u konstituiranju standardologije u domaćoj lingvističkoj zajednici imao je Dalibor Brozović, čiji će se dio znanstvenoga djelovanja – opća standardologija, standardni jezik u Hrvata (i Srba, Crnogoraca i Muslimana) te povijest jezičnoga standarda – prikazati u sljedećim poglavljima.

Prvo poglavlje „Jezik kao sistem – standardni jezik” posvećeno je Brozovićevu rješavanju nesporazuma u vezi sa sadržajem termina *jezik (jezik dijasistem)* i *standardni jezik*. U svojem ključnom standardološkom tekstu „Slavjanske standardne jazyki i sranitel’nyj metod”, objavljenom u prestižnom časopisu *Voprosy jazykoznanija* (hrvatska inačica „Slavenski standardni jezici i usporedna slavistika”), Brozović naglašava da je jezik dijasistem samo sustavni skup zajedničkih osobina svojih dijalekata te pripada genetskoj i tipološkoj lingvistici, a jezik kao standardni jezik, koji je normiran i polifunkcionalan, dio je socio-

lingvistike. Za dijasistem južnoslavenskih dijalekata Dalibor Brozović upotrebljava neutralan termin *srednjojužnoslavenski*. Inovativnu klasifikaciju idioma, koji rabi kao opći hijerarhijski neutralan termin, proveo je prema trima kriterijima – organičnost i neorganičnost, konkretnost i nekonkretnost te viši i niži hijerarhijski stupanj. Relevantnost autonomije standardnoga jezika prema Brozoviću očituje se u tome da sve govornike načelno stavlja u jednak odnos prema standardu, a to znači da se mora učiti.

Slijedi poglavlje „Standardnost slavenskih standardnih jezika” koje donosi sistematizaciju standardnih jezika prema njihovoj standardnosti. Dalibor Brozović u članku „Slavjanske standardne jezike i sranitel’nyj metod” razlikuje nekoliko tipova slavenskih standardnih jezika na osnovi pet kriterija iz kojih se mogu razabrati osnovni obrisi. Poslije klasifikaciju dopunjava, a naposljetku je njegova klasifikacija standardnosti popis od petnaest značajki s pomoću kojih se mjeri standardnost. Mićanović ističe da Brozoviću pripada zasluga da je u svojim radovima prvi – u osnovi služeći se vlastitom metodologijom – klasificirao standardne jezike prema njihovoj standardnosti.

U trećemu poglavlju „Standardni jezik i njegove varijante” Krešimir Mićanović govori o važnosti

jezičnoga pitanja kao kulturnoga i političkog fenomena u višenacionalnoj i višejezičnoj jugoslavenskoj federaciji. Iscrpno prikazuje Brozovićeve promišljanja o jezičnim varijantama u vrijeme kad su vladali oprečni stavovi o unitarizmu između srpskih i hrvatskih jezikoslovaca. Brozović je sudjelovao u borbi za priznavanje varijanata na hrvatsko-srpskome području, svjestan da je nemoguće izrađivati jezičnu kulturu i modernizirati jezični standard bez reguliranja međuvarijantskih odnosa. Poznato je da su Novosadski dogovor iz 1954. različito interpretirali hrvatski i srpski jezikoslovci te da je dominantan stav hrvatskih filologa da nije riječ o jedinstvenome zajedničkom jeziku, nego o hrvatskoj i srpskoj varijanti. Na Petom kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu 1965. srpska lingvistica Milka Ivić podržala je većinski stav hrvatskih filologa rekavši da postoje dvije varijante književnoga jezika s Beogradom i Zagrebom kao kulturnim centrima. Među hrvatskim jezikoslovcima prvi je varijante podržao Ljudevit Jonke i s pomoću tog termina artikulirao razlike u književnome jeziku, odnosno posebnost hrvatske i srpske varijante. U članku „Otkuda dvije varijante” objašnjavao je da u književnom jeziku Hrvata i Srba postoje razlike, a da varijanta treba imati službeni status jezičnoga

standarda. Među hrvatskim lingvistima nije bilo suglasnosti koliko varijanata postoji. Hraste je upozoravao da se u normiranju jezika ne smiju previdjeti južna varijanta sa Sarajevom kao centrom i sjeveroistočna s centrom u Novom Sadu, dok je Katičić smatrao da treba uzeti u obzir i bosanskohercegovačku, crnogorsku, a možda i vojvođansku. Dalibor Brozović zagovarao je samo dvije varijante – istočnu/beogradsku/srpsku i zapadnu/zagrebačku/hrvatsku jer u drugima nema ništa što ne bi pripadalo hrvatskoj ili srpskoj varijanti. U to je vrijeme Brozović objavio knjigu *Standardni jezik iz 1970.*, o kojoj su objavljeni brojni afirmativni prikazi u domaćim i stranim publikacijama, a preuzeo je i vođenje *Telegramove* rubrike „Jezik današnji”. Mićanović u ovome poglavlju razlaže Brozovićev teorijski pristup varijantama, koji kaže da ako u supstanciji i strukturi dvaju standardnih jezika istoga dijasistema nema važnijih razlika, približavamo se pojmu varijante standardnoga jezika. Na Sarajevskom kongresu Dalibor Brozović održao je koreferat o slavenskoj filologiji i u svojoj raspravi pojam varijanta razradio u šest točaka. Opisujući temeljne značajke varijanata, dajući objašnjenja i dotjerujući formulacije, došao je do konačne definicije varijante u tekstu objavljenome u časopisu *Voprosy jazykoznanija*, što

je na hrvatskome objavljen u knjizi *Standardni jezik* (1970), da je riječ o adaptaciji jedinstvenoga standardnog jezika tradiciji i suvremenim potrebama nacija kao definiranih socioetničkih formacija. Ta je definicija značila izniman iskorak u složenoj standardološkoj problematici. Kao reakcija na nezadovoljstvo jezičnom neravnotežnosti i s ciljem da se ona ustavnim propisom ispravi nastala je „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika”, objavljena na naslovnici *Telegrama* 17. ožujka 1967., kojom potpisnici traže da se utvrdi ravnopravnost četiriju književnih jezika (srpskoga, hrvatskoga, slovenskoga i makedonskoga). Brozovića su optužili da je u jednom od brojnih tekstova napisanih u povodu „Deklaracije” u rubrici „Jezik današnji” zagovarao „deklaracijske” teze, zbog čega je kažnjen izbacivanjem iz Saveza komunista. Potkraj 1967. iz tiska su, u izdanju Matice hrvatske i Matice srpske, izišla prva dva sveska *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Među brojnim hrvatskim jezikoslovcima koji su ga negativno ocijenili bio je i Dalibor Brozović, koji je napisao prikaz u *Telegramu*. Epilog je bio sukob dviju Matice i 1970. odustajanje Matice hrvatske od rada na rječniku.

Četvrto poglavlje „Standardna novoštokavština i hrvatski književni jezik” Krešimir Mićanović posvećuje

Brozovićevu zalaganju za termin *standardni novoštokavski* umjesto *hrvatskosrpski* i *srpskohrvatski standardni jezik*. Riječ je o apstraktnome jeziku koji se ostvaruje u konkretnim varijantama, a nastao je kao rezultat standardizacijskih procesa novoštokavske dijalekatske sirovine. Na prijelazu iz 1960-ih i 1970-ih Dalibor Brozović gradi koncepciju standardnoga jezika na opreci između dijalekatske osnovice standardnoga jezika i civilizacijsko-jezične nadgradnje, a pod suvremenom standardnom novoštokavštinom (nakon 1971. rabi taj termin) podrazumijeva opći model standardnoga jezika u Hrvata, bosansko-hercegovačkih Muslimana, Crnogoraca i Srba. No varijante u Brozovićevoj koncepciji nemaju jednak status. Crnogorskome pridaje status i varijante i subvarijante ističući da je riječ o ijekavskoj verziji istočne varijante. Za bosansko-hercegovački navodi da je riječ o najosebujnijem izrazu koji se odlikuje koegzistencijom varijantnih opozicija, njihovom neutralizacijom, eventualnom funkcionalnom, semantičkom ili stilskom bifurkacijom te blagom preferencijom domaćih tradicija. Dalibor Brozović navodi i jezična obilježja hrvatske varijante, a to su zapadnija nijansa novoštokavske dijalekatske osnovice, blagi kajkavski i čakavski utjecaji, intelektualno-jezično naslijeđe predstandar-

dne pismenosti i vlastiti proces standardizacije. Brozovićev teorijski koncept apstraktne standardne novoštokavštine i njezinih konkretnih realizacijskih varijanata posebno je podupirao Radoslav Katičić ističući da je hrvatski književni jezik u svom standardnom obliku povijesno utemeljena i vrijednosno određena varijanta i jedan od pojavnih oblika toga standarda. S druge strane kritizira ga Stjepan Babić napominjući da je standardna novoštokavština kako je tumači Brozović posve apstraktna da bi uopće bila jezik pa umjesto o varijantama treba govoriti o standardnim jezicima.

Peto poglavlje „Povijest hrvatskoga jezičnog standarda” Krešimir Mićanović otvara navođenjem jezikoslovaca koji istražuju povijest hrvatskoga jezičnog standarda. Uz Ljudevita Jonkea, čiji su radovi u hrvatskoj filologiji o povijesti hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću ocijenjeni kao njegov najznatniji prinos hrvatskoj jezičnoj znanosti, i u drugoj polovici 1950-ih Zlatka Vincea, koji je posebno pridonio proučavanju povijesti hrvatskoga književnog jezika prije svega prikazom Riječke filološke škole te Zadarskog jezično-kulturnog kruga, nezaobilazan je, naravno, Dalibor Brozović koji je zaokupljen standardnojezičnom genezom. U knjizi sabranih rasprava *Standardni jezik* u tekstu u

povodu 130. obljetnice hrvatskoga narodnog preporoda iznosi tezu da izgradnja općehrvatskoga standardnog jezika nije počela s preporodom. Tu tezu razrađuje u *Telegramu*, u rubrici „Jezik današnji”, navodeći da je sredina 18. stoljeća prijelomnica hrvatske (standardno)jezične povijesti, dakle da se otad Hrvati služe hrvatskim standardnim jezikom. Poznato je da je povijest hrvatskoga jezičnog standarda podijelio u šest razdoblja, na tri predstandardna i tri standardna. Mićanović u ovome poglavlju navodi obilježja svih razdoblja prema Brozoviću, a temeljna je teza da se sredinom 18. stoljeća hrvatski književni jezik sastoji od dvaju pismenih jezika, novoštokavskoga (s ikavsko-ijekavskim dvojstvom) na jugoistočnome teritorijalnom kompleksu i kajkavskoga na sjeverozapadnome, obaju u procesu standardizacije. Brozović je sam formulirao prigovore toj tezi i sve ih odbacio kao neutemeljene. Dakle, može se zaključiti da je u jezičnom smislu polovica 18. stoljeća važnija od preporoda koji je značio samo funkcionalno i teritorijalno proširenje novoštokavskoga pismenog jezika te reformu grafije.

U završnom poglavlju „Kopernikanski obrat: Recepcija Brozovićeve standardologije” Mićanović ističe da Brozovićeve stavove o drukčijem vrednovanju hrvat-

skoga narodnog preporoda, koji se dugo smatrao ključnim razdobljem u oblikovanju standardnoga jezika, prihvaćaju i drugi jezikoslovci, među ostalim i Vince i Katičić. U Brozovićevim člancima 1930-ih i 1940-ih može se pronaći teza da je današnji hrvatski književni jezik samo organski nastavak onoga koji je postojao ne samo prije Karadžića nego i prije preporoda. Naravno da takvu tezu srpski jezikoslovci nisu prihvatili upućujući Brozoviću prigovor da širi značenje riječi *hrvatski* te da, primjerice, Kačićev i Relkovićeve jezik ne odgovaraju Brozovićevoj definiciji standardnoga jezika: nisu normirani, autonomni i funkcionalno polivalentni. Naposljetku Mićanović govori kojim se kriterijima moramo voditi u procjeni standardološkoga statusa nekoga jezika. Napominje da bi svakako trebalo uzeti u obzir u kojem odsječku standardnojezične povijesti jezik počinje doista imati funkciju ujedinjavanja i funkciju razgraničavanja te služiti kao dokaz pripadnosti i posebnosti jedne zajednice (nacije) u odnosu na drugu. Bez radova Dalibora Brozovića ne može se sagledati povijest discipline koju su pražani nazvali teorija standardnoga jezika.

Knjiga Krešimira Mićanovića *Varijacije na temu jezika i varijantata: Standardologija Dalibora Brozovića* naglašava koliko je važno

poznavati povijest hrvatske standardologije, kojoj je izniman doprinos dao Dalibor Brozović. Istaknuto je koliko je hrvatskim jezikoslovcima bilo stalo da se razlikuju dva procesa standardizacije – hrvatski i srpski – a da je izbor novoštokavštine bilo rješenje uvjetovano hrvatskim unu-

tarjezičnim prilikama. U jezičnoj je literaturi, pa i u ovoj vrijednoj monografiji, nemali broj puta naglašeno da nema bolje periodizacije hrvatskoga standardnog jezika od one jednog od naših najvećih lingvista 20. stoljeća, Dalibora Brozovića.

Martina Pavić